

Brief aan mijn zoon

Lieve Max,

Ik wil je graag een verhaaltje vertellen. Toen ik zes jaar oud was ging ik op vakantie naar Israël. Daar kreeg ik van mijn tante een kettinkje met een hanger in de vorm van een davidster. Tijdens de eerste schooldag na de vakantie vroeg mijn klasgenoot Mounir of hij naar de ketting mocht kijken. Hij kwam heel dichtbij en riep: 'Dat is het symbool van Israël en de Joden. Israël en de Joden zijn slecht.' Ik schrok en rukte de ketting meteen van mijn nek.

Thuis vertelde ik aan mijn moeder (jouw oma Anetje) wat er gebeurd was. Ze zei: 'Niemand mag jouw identiteit ooit van je afnemen!' Vervolgens ging ze naar de juf van groep 3. Samen bedachten ze 'het landenfestival'. Iedere klas kreeg een paar weken de tijd om zich in de cultuur van een bepaald land te verdiepen. Mijn klas werd Israël. We maakten falafel, oefenden kinderliedjes in het Hebreeuws en leerden traditionele volksdansen. Mounir werd mijn danspartner en hij vond het nog leuker dan ik. Nadat het festival was afgelopen wierp hij zich op als mijn bodyguard. Wanneer iemand vervelend tegen me deed, zei Mounir: 'Stop daarmee, Natascha is mijn Joodse vriendin.'

Inmiddels zijn er dertig jaren verstreken. En momenteel is het leven niet bepaald een landenfestival. Gelukkig heb

je daar nog niets van in de gaten. Je bent pas negen maanden oud en alleen geïnteresseerd in kruipen, met je auto's spelen en pluchen knuffels aaien. Precies zoals het hoort. Soms ben ik alleen bang dat je mijn spanning en verdriet toch aanvoelt. Laatst gaf je een kusje op mijn wang, omdat je zag dat ik droevig keek. Snel trok ik een gekke bek om je af te leiden. Ik wil jou hier helemaal niet mee opzadelen, maar ik kan mijn hoofd zo moeilijk uitzetten...

Op dit moment is mijn grootste wens dat jij je onbevangenheid niet verliest. En wanneer je groter wordt, hoop ik dat je mensen met een andere mening niet gaat haten. Haat leidt nergens toe, nieuwgierigheid is veel leuker. Van jouw opa (en naamgenoot) Max heb ik een belangrijke les geleerd. Als ik een moeilijk moment had, zei hij altijd: 'Tascha, houd je hart zacht.' Je moeder is zelf nog aan het ontdekken hoe ze dat precies moet doen; haar hart zacht houden. Zodra ik het antwoord heb gevonden, verklap ik dat natuurlijk meteen aan jou.

Lieverd, de wereld zal soms eng en hopeloos lijken. Mensen zullen af en toe gemeen of vijandig doen. Ik zou willen dat het anders was, maar daar kan zelfs je moeder je niet tegen beschermen. Toch hoop ik dat je op zulke momenten even aan Mounir en aan ons landenfestival denkt. Misschien dat dat de pijn iets verzacht.

Liefs,
mama

7 oktober

Het is zaterdagochtend 7 oktober. Zoals altijd is Max vroeg wakker. Hij zit rechtop in zijn wieg en maakt vrolijk kirkende geluidjes. Mijn vriend is dit weekend voor zijn werk in het buitenland, we zijn dus met z'n tweeën. Wanneer ik de gordijnen opentrek, zie ik dat het net licht begint te worden.

Ik verschoon Max' luier en meng wat nutrilonpoeder met gekookt water. Daarna zet ik koffie voor mezelf. Als hij zijn eerste fles opheeft, mag Max op de grond spelen. Hij racet onmiddellijk naar zijn blokkendoos. Hij heeft net ontdekt dat het ontzettend leuk is om de blokken door de hele kamer te smijten, die ik vervolgens mag oprapen – heel goed voor mijn conditie.

Eigenlijk wil ik op mijn telefoon kijken, maar ik probeer dat de laatste tijd wat minder te doen. Max krijgt door dat ik (te) vaak met dat apparaat bezig ben en probeert hem steeds af te pakken. Daar vind ik hem nog veel te jong voor, dus ik moet het goede voorbeeld geven.

Inmiddels is het licht buiten. Het lijkt een mooie dag te worden, nog erg zacht voor de tijd van het jaar. Ik loop naar de keuken om een banaan te prakken. Straks gaan we lekker naar buiten met de kinderwagen.

Ik zet Max in zijn kinderstoel en zing kinderliedjes voor hem. 'De wielen van de bus gaan rond en rond, rond en rond, rond en rond, de wielen van de bus gaan rond en rond, als de bus gaat rijden...' Hij brabbelt mee

en klapt enthousiast in zijn handen.

Wanneer Max een uur later weer in bed ligt voor zijn eerste dutje, zet ik mijn tweede kop koffie. Ik plof op de bank. Eindelijk kan ik rustig het nieuws lezen en ongestoord op sociale media kijken. Zodra ik mijn telefoon oppak, zie ik dat ik twintig nieuwe WhatsApp-berichten heb. Ik open het eerste, het is een bericht van mijn beste vriendin. 'Is je familie veilig?' schrijft ze. Mijn familie? Hoezo? Snel kijk ik naar de andere appjes. 'Wat een schrik' lees ik. En: 'Wat een enge situatie in Israël.'

Op de NOS-app lees ik dat Hamas vanuit de Gazastrook vijfduizend raketten op verschillende steden in Israël heeft afgevuurd, inclusief Tel Aviv en Jeruzalem. Dit kan helemaal niet, denk ik. Over twee weken ga ik samen met mijn moeder en Max naar Israël om onze familie te bezoeken. Dat wordt Max' eerste ontmoeting met zijn ooms, tantes, neefjes en nichtjes. Bovendien vertelde mijn moeder gisteren nog dat ze speciaal voor deze reis een nieuw badpak heeft gekocht. Na de dood van mijn vader wilde ze niet meer op vakantie, maar nu leek ze er eindelijk weer zin in te hebben. Dat juist dit als eerste gedachte bij me opkomt is bizar – waarschijnlijk ingegeven door paniek.

Het duurt even voor de realiteit tot me doordringt. Mijn tante woont precies tussen Tel Aviv en Jeruzalem. Ik probeer haar zo snel mogelijk te bereiken. De telefoon laat ik tien keer overgaan. Ze neemt niet op. Ik bel nog een keer en nog een keer. Steeds krijg ik geen gehoor.

Ondertussen is er een liveblog geopend. De berichten

volgen elkaar in rap tempo op. ' Hamas heeft een onbekend aantal Israëliërs gegijzeld en meegenomen naar de Gazastrook.' ' De Israëliëse politie schat dat er momenteel zestig terroristen zijn op veertien locaties in Israël.' ' Het Nederlandse ministerie van Buitenlandse Zaken roept Nederlanders in Israël 'dringend op om thuis te blijven'. ' Volgens Israëliëse artsen zijn er tot nu toe honderden doden gevallen. Er zijn ook zeker 985 gewonden.'

Weer bel ik mijn tante. Nog steeds geen reactie. Verdomme, neem nou op!

Dan maar de tv aan. Daar wordt net een extra journaal uitgezonden. Netanyahu vult mijn beeldscherm. Hij is in het zwart gekleed en spreekt in niet mis te verstane woorden: ' Burgers van Israël, we zijn in oorlog.' Eén blik op zijn gezichtsuitdrukking en ik zie dat het menens is.

Er komen drie gedachten bij me op: welk effect gaat deze bloederige moordpartij hebben op de (toch al verharde) sfeer in Israël? Hoe heftig zal de tegenaanval op Gaza zijn? En: wat voor gevolgen gaan we hiervan ondervinden in Nederland?

Veel tijd om hierover na te denken heb ik niet. Mijn ringtone klinkt luid door de kamer. Godzijdank. Het is mijn tante. Ze is veilig. Voor zover ze kan overzien is de rest van de familie dat ook. Ze zit alleen al uren in de schuilkelder en heeft slecht bereik.

Max wordt wakker van het telefoongesprek. Ik hoor hem huilen in zijn bedje. Ik pak hem op en klem hem veel te stevig tegen me aan.

' Rustig maar,' fluister ik. ' Rustig maar.'

Israël, mijn verzekeringspolis

Ik loop aan de hand van mijn opa over de boulevard van Tel Aviv. Wanneer ik een ijssalon in het vizier krijg, zet ik mijn liefste blik op.

‘Opa, mag ik alsjeblieft nog een ijsje?’ vraag ik aan hem.

‘Natuurlijk Tasjinoe, mijn hartstegappenisj.’

Ik geef opa een kus op zijn wang. Hartstegappenisj is opa’s vaste koosnaam voor mij. Het betekent ‘oogappeltje’ in het Jiddisch, zijn moedertaal.

Mijn ouders lopen achter ons en protesteren. Vooral mijn vader probeert streng te doen: ‘Tascha, je hebt vandaag al drie ijsjes gehad. Dat lijkt me meer dan genoeg.’

Ik trek een pruillipje: ‘Maar hier hebben ze kauwgumballenijs, dat is zó lekker.’

Mijn opa staat inmiddels al bij de toonbank.

Het is het voorjaar van 1994. Ik ben zeven jaar oud en zoals elke meivakantie ben ik samen met mijn opa (de vader van mijn moeder) en mijn ouders in Israël. Ik voel me fijn hier. Het weer is altijd lekker warm, en anders dan in Nederland lijkt ik fysiek op de mensen. Hier valt het niet op dat ik klein ben en donker haar heb. Bovendien praten mensen net zo luid als bij ons thuis, ze eten dezelfde gerechten, luisteren naar dezelfde muziek en vieren ook de Joodse feestdagen in plaats van Kerstmis en Pasen. In Nederland voel ik me toch altijd anders, al kan ik niet precies uitleggen waarom.

Onze reisjes verlopen meestal volgens een vast patroon. Het grootste deel van de tijd zitten we in Tel Aviv. Daar ontbijten we elke ochtend bij Café Tamar. Volgens mijn ouders is dat een café voor linkse denkers en intellectuelen. Ik heb geen idee wat dat betekent, maar ik geloof dat de grote mensen daar de toestand in de wereld bespreken. In elk geval lezen ze de krant *Ha'aretz*. Ze hebben het ook vaak over de Palestijnen en dat ze hopen dat die snel een eigen staat krijgen. Dit jaar zijn de denkers extra vrolijk, want ik geloof dat hun wens nu ook echt uitkomt. Ik vind dit café zelf vooral een leuke plek omdat de chocomel er heel erg lekker is. Als de chocomel op is en mijn ouders en opa klaar zijn met wat ze 'filosoferen' noemen, gaan we meestal naar het strand. Ik durf alleen niet in de zee, want daar zwemmen veel kwallen en ik ben bang voor kwallen.

Als we in Israël zijn, gaan we óók altijd een dagje naar Jeruzalem. Dat is een mooie, oude stad, met veel verschillende religies. We lunchen daar in het American Colony Hotel. Dat is in Oost-Jeruzalem. Volgens mijn ouders is dat van de Palestijnen. De mensen die daar werken zijn ook allemaal Palestijns. Ze geven me altijd leuke kleurplaten en lekkere limonade. De citroenbomen in de tuin vind ik ook erg mooi en de mensen lief.

Na het eten lopen we standaard naar de Klaagmuur, dat is de heiligste plek voor Joden ter wereld. Toevallig ligt die precies onder de Tempelberg met daarop de Al-Aqsa-moskee. Dat is juist weer een van de heiligste plekken voor moslims, zegt papa. Grappig hè?

Het leuke van de Klaagmuur is dat je daar een briefje met een wens in kan stoppen. Ik vraag altijd om de nieuwste barbie. Mijn moeder vindt dat goed, maar daarnaast moet ik van haar ook om wereldvrede vragen. Zolang ik sowieso de nieuwste barbie krijg, vind ik dat best. Dit jaar staat er dus op mijn briefje: de blonde Hollywood Hair Barbie én wereldvrede.

De echte reden dat we zo vaak in Israël zijn, is dat het grootste deel van onze familie hier woont: mijn tantes en ooms en neefjes en nichtjes. In Nederland heb ik nauwelijks familie. Ik heb begrepen dat die zijn ‘weggehaald’ en niet meer zijn ‘teruggekomen’. Dat heeft te maken met de Tweede Wereldoorlog. Die heeft opa zelf ook meegemaakt. Hij en mijn oma hebben het overleefd door te vluchten naar Zwitserland, maar hun ouders, broers en zussen zijn toen doodgegaan in Auschwitz, Sobibor en andere kampen.

Soms zie ik dat opa opeens heel verdrietig is. Misschien heeft dat te maken met de oorlog of komt het doordat oma sinds een paar jaar niet meer leeft. Ik probeer opa in elk geval altijd extra vrolijk te maken. Meestal werkt dat gelukkig ook wel.

Een paar dagen geleden liepen we ook al over het strand. Het zand kietelde onder mijn blote voeten. Plotseling klonk opa heel serieus. ‘Tasjinoe, hartstegappenisj,’ zei hij. ‘Mag ik je wat vertellen?’

‘Natuurlijk opa.’

‘Beloof me dat je één ding nooit vergeet: Israël is onze verzekeringspolis. Als het ooit weer misgaat in Europa,

kunnen we áltijd hier nog naartoe.'

Ik begreep hem niet zo goed. 'Maar we zijn hier toch al, opa?'

'Ja lieverd, maar ik bedoel voor langer dan een vakantie.'

Ik knikte, al vatte ik het nog steeds niet.

'En mag ik je nog iets meegeven, Tasjinoe?' vroeg hij. 'Je weet wat de Holocaust is, toch?'

Ik knikte. Hoe kon ik dat níet weten met al die kasten vol boeken met enge plaatjes erin en de herdenkingen waar ik áltijd mee naartoe gesleept werd?

'Ik heb moeilijke dingen meegemaakt, maar dat geeft je geen vrijbrief om je alleen met jezelf bezig te houden. Na de oorlog heb ik me áltijd ingezet voor de bredere strijd tegen discriminatie. De Holocaust mag niet alleen ons Joden nooit meer overkomen, maar helemaal niemand niet. Snap je dat?'

Ik snapte er geen bal van, maar toch knikte ik. In de verte zag ik alweer een ijswinkel opdoemen.

'Natuurlijk snap ik dat opa,' zei ik snel. 'Mag ik dan nu een ijsje?'

Misschien was het toeval dat hij me die belangrijke lessen net tijdens deze reis meegaf. Wellicht voelde hij ook wel iets aankomen. Wat het ook mag zijn geweest: het was de laatste vakantie met mijn opa. Een jaar later was hij dood.

Twijfel

Nadat mijn grootvader was overleden, bleef ik in de meivakanties samen met mijn ouders naar Israël gaan. Toch was het anders dan voorheen. Dat kwam niet alleen doordat mijn opa er niet langer bij was, het lag net zozeer aan de gewijzigde politieke situatie. In november 1995 werd de Israëlische premier Yitzhak Rabin tijdens een vredesdemonstratie vermoord door de extreemrechtse Jood Yigal Amir. Kort hierna kwam er een rechtse regering aan de macht, ook toen al geleid door Benjamin Netanyahu. Hierdoor kwamen de Oslo-akkoorden in gevaar, die de opmaat vormden voor een definitief vredesverdrag en een onafhankelijke staat voor de Palestijnen.

Tegelijkertijd begonnen militante Palestijnen van Hamas aan een offensief. Er werden voortdurend bussen, cafés, winkels en discotheken opgeblazen. Ik weet nog dat mijn neef ons op een dag belde vanuit het Dizengoff Center, het grootste winkelcentrum in Tel Aviv, waar ik talloze keren met hem geweest was. 'Ik ben veilig,' zei hij. 'Maar om me heen zie ik overal afgereten lichaamsdelen.'

In plaats van diplomatieke paden te bewandelen, zoals zijn voorganger Rabin had gedaan, reageerde Netanyahu ziedend op het geweld. Als wraak kondigde hij aan om nieuwe huizen op de bezette Westelijke Jordaanoever te bouwen. Ook gaf hij kolonisten meer rechten, ten koste van de bewegingsvrijheid van de Palestijnen.